

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens

Lancee, B.; Dronkers, J.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

Published in

Migrantenstudies

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lancee, B., & Dronkers, J. (2008). Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens. *Migrantenstudies*, 24(4), 224-249. <http://www.migrantenstudies.nl/wp-content/uploads/MS-2008-NR4-P224-249.pdf>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de buren

*Bram Lancee en Jaap Dronkers**

Samenvatting¹

Putnam (2007) toont aan dat in de Verenigde Staten etnische diversiteit samengaat met minder solidariteit en sociaal kapitaal: in etnisch diverse wijken hebben bewoners de neiging in 'hun schulp te kruipen'. Het onderling vertrouwen (zelfs in de eigen etnische groep) is lager, altruïsme en samenwerking in de buurt zijn zeldzamer, en men heeft minder vrienden. Dit artikel test Putnam's these voor Nederland. Door het opnemen van de etniciteit van de buren van de respondenten voegen wij een analyseniveau toe tussen buurt en respondent, wat Putnam niet heeft gedaan. Onze multilevel analyse van de SPVA-data (N = 5757) bevestigt Putnam's bevinding. Ook wij vinden dat zowel de etnische diversiteit van buurten als het hebben van buren met een andere etniciteit het vertrouwen in de buurt en de kwaliteit van het contact met de buren vermindert. Wij vinden deze negatieve effecten van de etnische diversiteit van buurten echter niet wat betreft interetnisch vertrouwen. Deze resultaten gelden zowel voor autochtonen als voor allochtonen. Een groot deel van het effect van etnische diversiteit van buurten op vertrouwen kan verklaard worden door de grotere kans op buren met een andere etniciteit in etnisch diverse wijken. Wij concluderen, dat ook buiten de Verenigde Staten, etnische diversiteit een negatief effect kan hebben op het vertrouwen in de buurt.

Inleiding

Putnam (2007) toont aan dat etnische diversiteit, in ieder geval op de korte termijn, samengaat met minder solidariteit en sociaal kapitaal. Hij presenteert nieuw bewijs voor de Verenigde Staten (VS): bewoners van etnisch diverse

wijken hebben de neiging in ‘hun schulp te kruipen’. Het onderling vertrouwen (zelfs in de eigen etnische groep) is lager, altruïsme en samenwerking in de buurt zijn zeldzamer, en men heeft minder vrienden. Omdat Putnam alleen gegevens voor de VS heeft, stelt hij voor zijn bevinding te toetsen in andere landen. Giddens (2007) erkent dat er ook in Europa spanningen bestaan tussen etnische diversiteit en de welvaartsstaat, maar hij gelooft dat het door gebrek aan data onmogelijk is dezelfde analyse uit te voeren in Europa. In dit artikel analyseren wij, met gebruik van Nederlandse data, op een met Putnam vergelijkbare manier zijn bevinding in een van de landen van de Europese Unie.² De positie van immigranten in Nederland is niet uitzonderlijk vergeleken met die in andere Europese samenlevingen (Fleischmann & Dronkers, 2008; Heath & Cheung, 2007; Parsons & Smeeding, 2006). Er is daarom weinig reden om aan te nemen dat de relatie tussen etnische diversiteit en vertrouwen in Nederland sterk afwijkt van die in andere Europese landen.

Gesthuizen et al. (in druk, zie ook Hooghe et al., 2006) toetsen ook Putnam’s bevinding voor Europa. Zij verwerpen zijn uitkomst dat etnische diversiteit leidt tot minder sociaal kapitaal. Beide studies analyseren etnische diversiteit echter op nationaal niveau, met data van de Eurobarometer of de European Social Survey. Verschillen in etnische diversiteit op nationaal niveau zijn niet hetzelfde als die op buurniveau, zoals Putnam die onderzocht. Verschillen in nationale etnische diversiteit kunnen indicatoren zijn van algemene sociale en politieke processen (politieke polarisatie, koloniaal verleden; aandacht in media voor etnische diversiteit), die niet gelijkgesteld mogen worden met etnische diversiteit in buurten (zie voor de gevaren van de ecologische fout: Snijders & Bosker, 1999). Daarom kan hun conclusie dat Putnam’s bevinding niet opgaat voor Europa foutief zijn. Een hoge etnische diversiteit in een land betekent bijvoorbeeld niet dat de burgers van dat land ook veel interetnische contacten hebben. Dit hangt namelijk af van de mate van verspreiding en concentratie van de etnische groepen. In tegenstelling tot etnische diversiteit op nationaal niveau, worden individuen in etnisch diverse wijken vaker geconfronteerd met personen met een andere etniciteit. Deze directe contacten beïnvloeden op hun beurt sociologische en psychologische processen, zoals de vorming van onderling vertrouwen. Het kiezen van een verschillend niveau van analyse betekent dus het bestuderen van andere processen die kunnen leiden tot verschillende relaties tussen etnische diversiteit en sociaal vertrouwen. Murie en Musterd (2004: 1441) concluderen dan ook: ‘Understanding the role of neighborhood in social exclusion involves attention to different levels of analysis and different fault lines and to the resources that are produced within neighbourhoods.’ Om Putnam’s bevinding goed te toetsen is een analyse op wijkniveau noodzakelijk.

Het doel van dit artikel is tweeledig: 1) het toetsen van Putnam’s bevinding in een Europese context, door zijn studie zo goed mogelijk te herhalen; en 2) het aanvullen van Putnam’s analyse door het toevoegen van de etniciteit van de buren van de respondent als een andere meting van etnische diversiteit. Daardoor zijn wij in staat de relatie tussen diversiteit in de buurt en individueel vertrouwen te verklaren met de etnische diversiteit van de buren. Wij hebben geen aanvullende theoretische argumenten voor de relatie tussen vertrouwen

en etnische diversiteit die verder gaan dan die van Putnam, maar wij willen de meer abstracte relatie tussen etnische diversiteit en individueel vertrouwen verklaren uit een minder abstract proces (in dit geval de burens van de respondent).

Onze belangrijkste vraag is: ‘in welke mate hangt etnische diversiteit van buurten en die van burens samen met sociaal vertrouwen?’ Om deze vraag te kunnen beantwoorden, maken wij gebruik van multilevel regressieanalyses, die ons in staat stellen te controleren voor individuele, buurt- en gemeentekennmerken.

Theorie en hypothesen

Als gevolg van immigratie wordt de bevolking van moderne samenlevingen in toenemende mate etnisch divers. Een van de belangrijkste uitdagingen voor deze samenlevingen is de omgang met deze etnische diversiteit. Putnam vond dat, in ieder geval op de korte termijn, etnische diversiteit in buurten solidariteit en het sociaal kapitaal verminderde.

Sociaal kapitaal betekent dat individuen die beschikken over sociale hulpbronnen – dat wil zeggen hun sociale netwerk en de hulpbronnen van anderen waarop zij een beroep kunnen doen – beter in staat zijn hun doelen te bereiken. Sociaal kapitaal wordt daarom meestal gezien als een echt ‘kapitaal’, in de zin dat het rendement positief is (Portes, 2000). Dit geldt in verschillende opzichten, zoals succes op de arbeidsmarkt (Granovetter, 1995; Lin, 1999) en politieke participatie (Fennema & Tillie, 1999). Ook sociaal kapitaal in buurten lijkt gunstig voor individuen, bijvoorbeeld met betrekking tot huiseigenaarschap (Brisson & Uscher, 2007) of sociale deelname (Dekker, 2007). Alesina en La Ferrara (2000) vinden echter voor de VS dat etnische diversiteit in buurten deelname aan sociale activiteiten negatief beïnvloedt.

Er zijn veel verschillende vormen van sociaal kapitaal en als gevolg daarvan zijn er veel uiteenlopende definities. Putnam (2007) koos voor een ‘eenvoudige’ omschrijving, waarbij wij ons aansluiten. Daarbij kan het onderscheid tussen structureel en cognitief sociaal kapitaal helpen (Poortinga, 2006; Lancee, 2008; Harrell & Stolle, in druk). De structurele component verwijst naar de ‘bedrading’ in het netwerk: de frequentie en de intensiteit van de verbindingen die bijdragen tot de uitwisseling van hulpbronnen. Structureel sociaal kapitaal veronderstelt een gedragscomponent, in tegenstelling tot cognitief sociaal kapitaal. Dit laatste verwijst naar de ‘dragers’ in het netwerk: attitudes en waarden, zoals de ervaring van steun, wederkerigheid en vertrouwen die bijdragen tot het uitwisselen van hulpbronnen.

De meeste metingen die Putnam (2007) gebruikt – sociaal vertrouwen en solidariteit – vallen onder cognitief sociaal kapitaal. De gedragscomponent van sociaal kapitaal is echter ook goed bruikbaar bij de analyse van sociaal kapitaal in buurten. Van der Laan Bouma-Doff (2007) en Dagevos en Ode (2003) vinden dat immigranten in buurten met een hoge concentratie van etnische minderheden weinig kans hebben op contacten met autochtonen. Wij hebben daarom drie schalen gemaakt, die zowel een structurele als een

cognitieve component hebben: 1) kwaliteit van het contact met buren; 2) vertrouwen in de buurt; 3) interetnisch vertrouwen. Deze drie schalen bevatten items met betrekking tot de perceptie van de respondent wat betreft de sociale samenhang in de buurt, en de afstand tot andere etnische groepen, zoals ervaren door de respondent. Deze drie schalen beschouwen wij als benaderingen van sociaal vertrouwen. Aangezien sociale samenhang van buurten een concept is op buurtniveau, dat slechts indirect te meten is via gedrag en attitudes van individuen in die buurten, noemen wij de drie schalen indicatoren voor sociaal vertrouwen.

Putnam (2007: 141-142) bespreekt twee theorieën met betrekking tot de relatie tussen diversiteit en sociale contacten. Volgens de ‘contacthypothese’ betekent meer diversiteit meer interetnische tolerantie en sociale solidariteit. De redenering hierbij is dat ‘wanneer wij meer contact hebben met mensen die anders zijn, dan verdwijnen de oorspronkelijke hindernissen van onkunde en aarzeling en gaan wij elkaar meer vertrouwen’. Deze redenering komt voort uit de inter-groeptheorie, ontwikkeld door Allport (1979) en recentelijk verder uitgebreid door Pettigrew (1998). Inter-groeptheorie stelt dat contact tussen groepen tot de meest positieve resultaten leidt als aan vijf voorwaarden is voldaan: gelijke status tussen de groepen, gemeenschappelijke doelen, samenwerking tussen groepen, steun door wetten en gebruiken, de mogelijkheden voor het ontstaan van vriendschap. De inter-groeptheorie voorspelt dat vooroordelen het minst voorkomen als het inter-groepcontact maximaal is, en vele studies ondersteunen deze voorspelling (zie Pettigrew, 1998). De ‘conflicttheorie’ argumenteert precies omgekeerd: diversiteit versterkt buiten-groepswaarden en binnen-groepssolidariteit. Met andere woorden, hoe dichter mensen in de fysieke nabijheid van mensen met een andere etniciteit worden gebracht, hoe minder zij de ‘ander’ vertrouwen.

Putnam introduceert een ‘constricttheorie’, die voorspelt dat etnische diversiteit zowel binnen- als buiten-groepsvertrouwen vermindert. Zijn (impliciete) argumentatie is dat wanneer de sociale context meer etnisch divers is, er meer mensen zijn die ‘anders’ zijn. Daardoor zijn er minder personen binnen deze context met wie men zich kan identificeren, wat leidt tot minder sociale contacten en tot een lager niveau van vertrouwen. Daardoor kan etnische diversiteit negatief samenhangen met vertrouwen, zowel met de andere als met de eigen etnische groep (zie ook Allen & Cars, 2001; Alesina & La Ferrara, 2002; Letki, 2008).

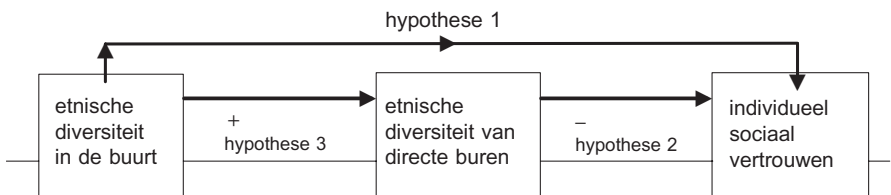
Wij toetsen Putnam’s bevinding in een West-Europese samenleving. Men zou kunnen betogen dat deze Europese context, en dus het veronderstelde verband tussen diversiteit en vertrouwen, verschilt van die in de VS, omdat Europese welvaartsstaten meer succesvol zijn geweest in het verkleinen van sociaaleconomische verschillen tussen hun burgers en waarschijnlijk ook tussen hun immigranten (Esping-Anderson & Gallie, 2002; Parsons & Smeeding, 2006). Musterd (2003) bijvoorbeeld analyseerde de relatie tussen segregatie en de verschillende vormen van integratie in Amsterdam. Hij vindt wel een negatieve relatie tussen segregatie en integratie, maar dit verband is niet erg sterk. Toch betwijfelt hij of beleid dat gericht is op desegregatie door het sociaal en etnisch mengen van buurten veel zal bijdragen aan de integratie van

migranten in de samenleving. De vraag in deze bijdrage is of dit verband ook optreedt tussen diversiteit en sociaal vertrouwen.

Volgens Putnam (2007: 138-139) is de negatieve relatie tussen diversiteit en vertrouwen slechts een kortetermijnproces. Op de lange termijn, redeneert hij, moeten 'samenlevingen deze fragmentatie weten te overwinnen door het scheppen van nieuwe omvattende identiteiten die de negatieve effecten van diversiteit teniet kunnen doen'. Hij bewijst deze redenering niet systematisch, maar geeft anekdotische aanwijzingen van recente successen bij het verminderen van de etnische fragmentatie in de VS. In tegenstelling tot de meeste Europese samenlevingen, is de VS een 'oud' immigratieland. Dat betekent dat etnische diversiteit al lang bestaat in de VS. In Europa is de immigratiegolf pas in de jaren vijftig van de vorige eeuw op gang gekomen met de 'gastarbeiders' en remigratie uit de ex-koloniën (Parsons & Smeeding, 2006). Dat betekent dat, als de relatie die Putnam vond inderdaad alleen een kortetermijnproces is, die in Europa nog sterker moet zijn.

Teneinde de relatie tussen etnische diversiteit en sociaal vertrouwen beter te kunnen begrijpen, onderscheiden wij drie vormen: vertrouwen in de buurt, kwaliteit van het contact met buren, en vertrouwen in andere etnische groepen. Ook maken wij om die reden een onderscheid tussen etnische diversiteit van buurten en buren. Figuur 1 geeft ons conceptueel model weer van etnische diversiteit van buurten, de etnische diversiteit van de buren van de respondent (als intermediair mechanisme) en de individuele attitudes met betrekking tot vertrouwen. Onze drie hypothesen zijn weergegeven in figuur 1.

Figuur 1. Een conceptueel model van etnische diversiteit en individueel vertrouwen.

Wij volgen Putnam's studie, maar gebruiken ons uitgebreider conceptueel model om zijn algemene hypothese als volgt te herformuleren:

H1: 'Etnische diversiteit van buurten beïnvloedt individueel sociaal vertrouwen negatief, zowel voor immigranten als voor autochtonen, onafhankelijk van de etniciteit van de buren van de respondent.'

Men kan betogen dat, naast de invloed van etnische diversiteit in buurten op sociaal vertrouwen, die laatste ook beïnvloed wordt door een micro interpersoonlijk proces, namelijk de interactie met de buren, die al dan niet tot dezelfde etnische groep behoren. Deze laatste vorm van etnische diversiteit zou zelfs wel eens belangrijker kunnen zijn. Het lijkt waarschijnlijk dat als er een effect bestaat van etnische diversiteit van wijken, het effect van etnisch diverse buren nog sterker zal zijn dan dat van buurten. Stolle et al. (2008) tonen met hun

Canadese en Amerikaanse data aan dat niet iedereen in etnisch diverse buurten even gevoelig is voor zijn omgeving: individuen die regelmatig praten met hun buren worden minder beïnvloed door het raciale en sociale karakter van hun omgeving dan mensen die een dergelijk contact niet hebben. Wij veronderstellen dat het mechanisme hetzelfde werkt als op buurtniveau, daarom formuleren wij de volgende hypothese:

H2: 'Het hebben van buren uit een andere etnische groep dan de eigen beïnvloedt het individueel sociaal vertrouwen negatief, zowel voor immigranten als voor autochtonen, onafhankelijk van de etnische diversiteit van de buurt.'

Het hebben van buren met een andere etnische achtergrond dan die van de respondent hangt uiteraard mede af van de etnische diversiteit van de buurten zelf (Bodygendrot & Martiniello, 2000). Teneinde het effect van etnische diversiteit op sociaal vertrouwen verder te ontrafelen, analyseren wij ook het effect van etnische diversiteit van buurten op de kans buren te hebben met een verschillende etnische achtergrond. Dit veronderstelde verband wordt uitgedrukt in hypothese 3:

H3: 'De etnische diversiteit van buurten verhoogt de waarschijnlijkheid van het hebben van buren met een andere etnische achtergrond dan de respondent.'

Als zowel de tweede als de derde hypothese bevestigd wordt in onze analyse, betekent dit dat etnische diversiteit een indirect negatief effect kan hebben op individueel sociaal vertrouwen, zelfs als de eerste hypothese (het directe effect) verworpen moet worden. Putnam gaat niet in op deze directe en indirecte effecten van etnisch diverse buurten op individueel vertrouwen, een tekortkoming die de geldigheid van zijn resultaten ondermijnt.

Data en variabelen

Wij gebruiken de 'Sociale Positie en Voorzieningsgebruik van Allochtonen' data (SPVA; Martens, 1999). De SPVA is een steekproef van huishoudens uit de vier grootste niet-westerse etnische immigrantengroepen in Nederland (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) en een vergelijkbare steekproef autochtonen. De steekproef is gestratificeerd, waarbij respondenten uit dertien gemeenten met relatief grote aantallen uit deze vier groepen geselecteerd worden. Daardoor is het aantal gemeenten tamelijk klein (13), maar nog toelaatbaar in een multilevel analyse (Snijders & Bosker, 1999: 43-44). Omdat onze eenheid van analyse de buurt is ($n = 291$), hebben wij voor ons doel voldoende variantie. Hoewel het aandeel immigranten in de steekproef groter is dan hun aandeel in de totale Nederlandse populatie, pretendeert de SPVA wel representatief te zijn voor Nederland wat betreft de kenmerken van de gemeenten en de sociaaleconomische achtergrond van de respondenten. Wij maken gebruik van de SPVA-steekproef uit 1998, omdat alleen deze indicatoren van vertrouwen in buren en buurten bevat. De SPVA rekent een individu

tot een van deze vier etnische minderheidsgroepen als hij of zij of een van de ouders in Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen geboren is. Een eerste-generatie immigrant is zelf in een van deze vier landen geboren. Een tweede-generatie immigrant is zelf in Nederland geboren of voor zijn zesde jaar naar Nederland gekomen, maar ten minste één van zijn of haar ouders is in één van deze vier landen geboren.

Putnam's buurtniveau is de volkstellingseenheid in de Verenigde Staten. De SPVA 1998 bevat de viercijferige postcode van alle respondenten, deze postcode-eenheid is wat omvang betreft (6543 in 1998) vergelijkbaar met de volkstellingseenheid in de Verenigde Staten (tussen de 2500 en 8000 inwoners). Wel zijn volkstellingseenheden opzettelijk homogener in populatiekenmerken, economische situatie en leefomstandigheden dan viercijferige postcode. De laatste is immers gemaakt met het oog op een efficiënte postbestelling, terwijl de eerste is gemaakt met het oog op een goede meting van de sociale en economische omstandigheden van de Amerikaanse bevolking.

Omdat de SPVA alleen de viercijferige postcode van respondenten beschikbaar stelt, waren wij gedwongen deze als indicator van de woonbuurt te gebruiken.³ Deze viercijferige postcode kan gekoppeld worden aan de buurt, zoals die vastgesteld wordt door gemeenten. Drie problemen deden zich hier voor. Ten eerste is sommige contextuele informatie alleen publiekelijk beschikbaar op buurtniveau en niet op viercijferig postcodeniveau. Wij hebben dit op de volgende manier opgelost. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) geeft van alle buurten zijn meest voorkomende postcode. Daarom hebben wij respondenten toegekend aan die buurt waarin zijn postcode het meest voorkomt. Van de SPVA-steekproef woont 4,36% niet in een meest voorkomende postcode van een buurt. Die gevallen hebben wij daarom toegekend aan een buurt op grond van de 'nearest match procedure'. Teneinde zeker te zijn dat deze matching procedure niet tot vertekeningen heeft geleid, hebben wij alle analyses ook uitgevoerd op dat deel van de steekproef dat een precieze postcode match heeft (verkrijgbaar op verzoek). De resultaten van deze analyses zijn inhoudelijk gelijk aan die wij hier presenteren. Ten tweede kunnen kleine buurten dezelfde meest frequente postcode hebben als aangrenzende buurten. Als dit het geval was, hebben wij deze buurten met hetzelfde postcodenummer geaggregeerd naar het postcodeniveau. Dit is gebeurd door het gemiddelde van de buurtkenmerken te nemen, gewogen naar het aantal personen dat leeft in de buurten. Ten derde zijn die postcodegebieden die slechts één SPVA-responsent bevatten (20 gevallen) uitgesloten van de analyses. Hoewel het beter was geweest wanneer wij alle contextkenmerken uitsluitend ontleend hadden aan de viercijferige postcodegegevens, menen wij door deze extra analyses te hebben laten zien dat de door ons gekozen oplossing (postcode gebruiken om aan buurtgegevens te koppelen) niet heeft geleid tot inhoudelijke vertekeningen in de resultaten.

Buurten worden vaak vastgesteld op grond van natuurlijke grenzen zoals parken, trein- en waterwegen of hoofdwegen. Omdat deze grenzen ook vaak met bouwstijlen en -periodes samenvallen, zijn buurten relatief homogeen met betrekking tot sociaaldemografische kenmerken (Wittebrood & Van Dijk, 2007). Nederlandse postcodegebieden zijn minder homogeen dan buurten,

omdat zij gemaakt zijn met het oog op een efficiënte postbestelling, en niet als uitdrukking van een bepaalde lokale eenheid.

De afhankelijke variabelen

Putnam (2007) gebruikte in zijn Amerikaanse onderzoek variabelen zoals interetnisch vertrouwen, vertrouwen in burens, intra-etnisch vertrouwen, vertrouwen in de lokale overheid, verwachtingen over de mate van samenwerking met anderen, meewerken in een gemeenschapsproject, liefdadigheids- of vrijwilligerswerk, het hebben van vrienden en vertrouwelingen, geluk en levenskwaliteit, tijd besteed aan tv-kijken.

Wij kunnen maar drie vergelijkbare afhankelijke variabelen maken met de SPVA-data. Ten eerste een schaal die de kwaliteit van het contact met de directe burens meet. Ten tweede hebben wij een schaal gemaakt die het vertrouwen in de buurt meet. Deze twee schalen bevatten items met betrekking tot gevoelens tot de directe burens en de buurt, de kwaliteit en de frequentie van het contact met de directe burens en met mensen in de eigen wijk. De derde afhankelijke variabele is bedoeld als meting van het interetnisch vertrouwen. Het is een schaal van twee items met betrekking tot de opvattingen van de respondent over de etnische achtergrond van de mogelijke vrienden en partner van de eigen kinderen, die variëren tussen heel erg en helemaal niet erg (vergelijkbaar met de sociale-afstandsschaal van Bogardus, 1933). Zoals blijkt uit een Mokkenanalyse en uit de Cronbach alfa van deze schalen, hebben de items dezelfde psychometrische kenmerken voor zowel de vier etnische immigrantengroepen als voor de autochtonen.⁴ Hoewel deze schalen zowel cognitieve als gedragsitems met betrekking tot sociaal vertrouwen bevatten, geven de schaalkenmerken (homogeniteitsmaat en betrouwbaarheidsanalyse) duidelijk aan dat het om een enkelvoudige dimensie gaat. De lage samenhang tussen de scores op deze drie schalen laat echter zien dat ze verwijzen naar drie relatief zelfstandige vormen van sociaal vertrouwen: de samenhang tussen de kwaliteit van het contact met burens en vertrouwen in de buurt is 0,50, en die tussen kwaliteit van het contact met burens en vertrouwen in de buurt enerzijds en interetnisch vertrouwen anderzijds is nul.

De individuele onafhankelijke variabelen

De controlevariabelen op het individueel niveau zijn nagenoeg gelijk aan die van Putnam: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, onderwijsniveau, gezinsinkomen, tevredenheid met huidige financiële situatie,⁵ huiseigenaarschap, nationaliteit, etniciteit, en tweedegeneratie immigrant. Bovendien construeerden wij een Mokkenschaal die de Nederlandse taalvaardigheid van de respondent meet.⁶

De SPVA geeft ook informatie over de directe burens van de respondenten. Zij moesten vragen over twee burens beantwoorden, die links, rechts, boven of onder hen woonden. Daarom kunnen wij ook een indicator van etnische diversiteit op burenniveau toevoegen aan onze analyse. De operationalisering

daarvan is: behoren een of twee burens tot een andere etnische groep dan de respondent of niet?

De onafhankelijke variabelen op postcode- en gemeenteniveau

Wij hebben de 'Kerncijfers wijken en buurten 2004' van het CBS gebruikt als bron voor een aantal buurtgegevens.⁷ Gebruikmakend van het percentage van al de etnische groepen in het betrokken postcodegebied, berekenden wij de Herfindahl-index van etnische diversiteit (variërend tussen -1 en 0).⁸ De index dient als volgt geïnterpreteerd te worden: de waarde van -1 betekent dat er geen enkele diversiteit bestaat, dat wil zeggen de buurt kent maar één etnische groep. Een waarde die de nul benadert betekent een zeer grote diversiteit: alle personen in die buurt hebben een verschillende etniciteit. Onze index is dus de inverse van de homogeniteitindex van Putnam. De Herfindahl-index is bekritiseerd omdat hij 'kleurenblind' is (Stolle, Soraka, & Johnston, 2008; Voas, Crockett, & Olson, 2002), dat wil zeggen dat een buurt met 20% Turken en 80% autochtonen dezelfde score krijgt als een wijk met 20% autochtonen en 80% Turken. Hoewel men kan betogen dat deze kleurenblindheid precies het doel is van een diversiteitindex, kan de specifieke etnische samenstelling van de buurt ook van belang zijn. Daarom hebben wij extra analyses uitgevoerd met het percentage autochtonen als met het percentage immigranten in de buurt. De resultaten komen inhoudelijk overeen met die van de Herfindahl-index.⁹ Daarom presenteren wij hier alleen de resultaten met de Herfindahl-index.

Wij gebruiken het gemiddelde inkomen in een buurt, en, als maat voor de inkomensongelijkheid in de wijk, ook het percentage personen met een inkomen gelijk of lager dan 40% van het nationale inkomen. Bovendien controleren wij voor de bevolkingsdichtheid, het aantal mensen dat verhuist uit en naar de buurt,¹⁰ de percentages gepensioneerden en studenten van het hoger onderwijs, en het percentage personen ouder dan 65 jaar. Op gemeenteniveau gebruiken wij de Gini-coëfficiënt voor inkomen,¹¹ en het percentage gewelddadige misdrijven.¹² Teneinde rekening te houden met het verschil tussen grootstedelijke en andere gemeenten, voegen wij een dummyvariabele voor de vier grote steden toe.¹³

Resultaten

In tabel 1A geven wij een beschrijvend overzicht van de kenmerken van de respondenten uit onze steekproef. De gemiddelde scores op de drie vertrouwen-indicatoren verschillen niet erg tussen autochtonen en immigranten. Maar de gemiddelden van leeftijd, inkomen en tevredenheid met de financiële situatie liggen voor de autochtonen hoger dan die voor de immigranten. De onderwijsniveaus van autochtonen en immigranten verschillen sterk, en de eersten zijn veel hoger geschoold. Immigrantengroepen zijn vaker mannen en getrouwd. Huiseigenaarschap komt vaker voor bij autochtonen en zij hebben minder vaak directe burens afkomstig uit een andere etnische groep. Het

onderste deel van tabel 1A geeft de verdeling over de vijf etnische groepen weer.¹⁴

Tabel 1A Beschrijvende kenmerken van de individuele variabelen.

	autochtonen		immigranten		immigranten + autochtonen	
	<i>gemiddelde sd</i>		<i>gemiddelde sd</i>		<i>gemiddelde sd</i>	
kwaliteit van contact met burens	0,63	0,13	0,61	0,14	0,61	0,14
vertrouwen in buurt	0,65	0,18	0,62	0,18	0,63	0,18
interetnisch vertrouwen	0,7	0,22	0,73	0,27	0,72	0,26
leeftijd	48,73	17,66	39,05	12,76	40,97	14,39
taalvaardigheid	1	0	0,61	0,33	0,69	0,34
gezinsinkomen	3404,75	2071,83	2653,95	1477,73	2803,12	1640,63
tevredenheid met financiële situatie	0,6	0,24	0,42	0,25	0,45	0,26
	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>
getrouwd	38,06	435	43,54	2009	42,55	2444
vrouw	47,94	548	40,83	1884	42,24	2432
onderwijsniveau						
primair	22,57	258	46,53	2147	41,78	2,405
lager middelbaar	24,15	276	19,9	918	20,74	1,194
hoger middelbaar	24,41	279	20,65	953	21,4	1,232
hbo/universiteit	26,33	301	9,97	460	13,22	761
geen bruikbaar onderwijsniveau	2,54	29	2,95	136	2,87	165
Nederlands staatsburger	100	1,143	71,69	3,308	77,31	4,451
huiseigenaar	41,03	469	13,26	612	18,78	1081
burens uit een andere etnische groep	4,9	56	77,2	3,562	62,85	3618
<i>verdeling tussen etnische groepen</i>					<i>%</i>	<i>n</i>
Turken					18,78	1081
Marokkanen					19,42	1118
Surinamers					26,06	1500
Antillianen					15,89	915
autochtonen steekproef					19,85	1143
					100	5757

Bron: SPVA 1998

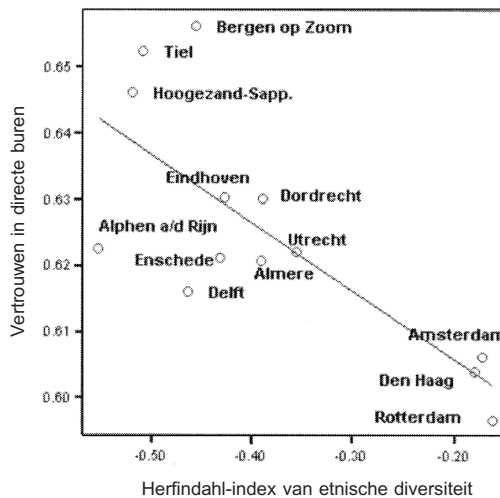
Tabel 1B Beschrijvende kenmerken van de postcode- en gemeentevariabelen.

		gemiddelde	sd	range
postcodeniveau (N = 291)	Herfindahl-index	-0,29	0,20	-1-0
	met hoger onderwijs (in %)	0,19	0,14	0-1
	gemiddeld inkomen per persoon	0,48	0,09	0-1
	onder 40% of inkomen (in %)	0,73	0,11	0-1
	Is duidelijk wat hiermee wordt bedoeld?			
	bevolkingsdichtheid	0,37	0,2	0-1
	ouder dan 65 jaar (in %)	0,33	0,15	0-1
gemeenteniveau (N = 13)	gepensioneerden (in %)	0,69	0,2	0-1
	verhuismobiliteit	0,44	0,12	0-1
	Gini-coëfficiënt	0,53	0,24	0-1
	gewelddadige misdaden (in %)	0,58	0,37	0-1

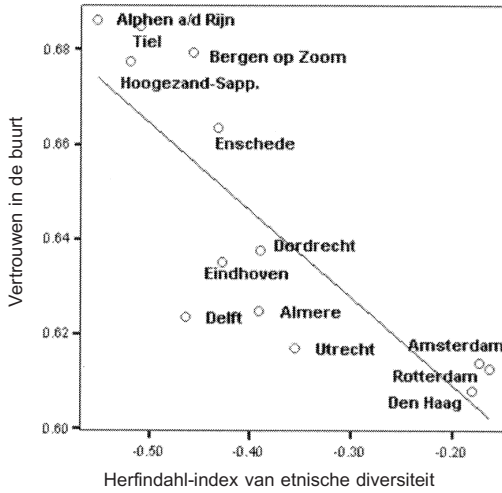
Bron: CBS Statline

Tabel 1B geeft de beschrijvende kenmerken van de postcode- en gemeentevariabelen. De hoogste correlatie tussen deze onafhankelijke variabelen is 0,74 (de Herfindahl-index met het percentage gepensioneerden). Bovendien is de hoogste variantie inflatie factor (VIF) 4,86, en dat is voldoende onder de maximumwaarde. Er is dus geen reden tot bezorgdheid over multicollineariteit. In figuur 2, 3 en 4 wordt de gemiddelde Herfindahl-index van etnische diversiteit per gemeente afgezet tegen het gemeentegemiddelde op de drie indicatoren van sociaal vertrouwen. Deze figuren hebben een grote overeenkomst met die van Putnam (2007): in gemeenten met een gemiddeld hoge etnische diversiteit per buurt is het gemiddelde sociale vertrouwen bij twee van de drie indicatoren lager. Alleen bij interetnisch vertrouwen is er een licht positieve relatie met etnische diversiteit op gemeenteniveau.

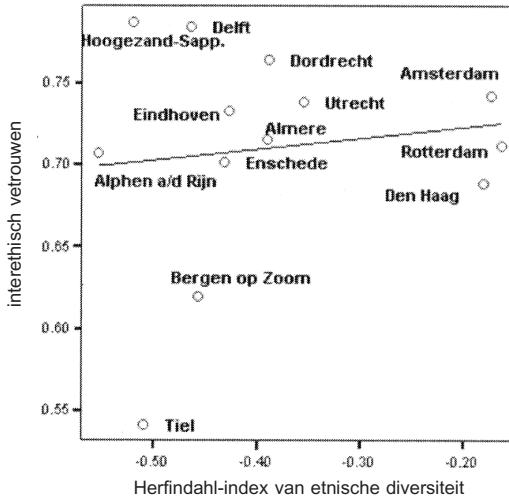
Figuur 2. Etnische diversiteit en de kwaliteit van het contact met de burens.

Figuur 3. Etnische diversiteit en vertrouwen in de buurt.

Figuur 4. Etnische diversiteit en interetnisch vertrouwen.

Uiteraard geven deze figuren slechts een bivariate relatie weer, en deze kan schijn zijn, omdat verschillen in andere individuele en buurtkenmerken verantwoordelijk kunnen zijn voor deze bivariate relaties. Daarom presenteren wij nu multilevel regressieanalyses, waarbij gecontroleerd wordt voor deze individuele en buurtkenmerken.

Kwaliteit van het contact met de burens

Tabel 2 geeft de resultaten van de multilevel analyses met de kwaliteit van het contact met de burens als afhankelijke variabele. Model 1 heeft alleen de Herfindahl-index van etnische diversiteit als onafhankelijke variabele: zijn coëfficiënt is negatief en significant. In model 2 voegen wij de vier etnische groepen (autochtonen zijn de referentiecategorie) toe en een dummy voor tweedegeneratie immigrant. Voor eerstegeneratie Turken en Marokkanen is de kwaliteit van hun contact met de burens gelijk aan die van autochtonen, maar Surinamers, Antillianen en alle tweedegeneratie immigranten hebben een slechter contact met hun burens dan de autochtonen. Als wij in model 3 voor de overige individuele kenmerken controleren, neemt het effect van etnische diversiteit in de buurt nauwelijks af en blijft het significant negatief. Bovendien scoren Turken en Marokkanen na deze controle hoger op het contact met hun burens dan autochtonen, terwijl de tweedegeneratie immigranten nog steeds slechter scoren op dit contact met hun burens. Wij vinden geen effect van opleidingsniveau op de kwaliteit van contact met burens, behalve van diegenen die geen informatie gaven over hun opleidingsniveau. Ook zien wij in model 3 dat oudere respondenten, getrouwden en huiseigenaren significant betere contacten met hun burens hebben. In model 4 en 5 voegen wij respectievelijk de buurt- en de gemeentekennmerken toe aan de vergelijkingen, net zoals Putnam dat deed. Geen van deze controlevariabelen is significant en hun toevoeging verandert het negatieve effect van de etnische buurtdiversiteit op de kwaliteit van het contact met de burens niet. In model 6 voegen wij de etniciteit van de directe burens toe. Zoals verwacht is dit effect significant: als de etniciteit van de burens een andere is dan die van de respondent, is de kwaliteit van het contact met die burens lager. Het negatieve effect van de etnische diversiteit van de buurt blijft echter onveranderd, ondanks deze toevoeging. Deze resultaten ondersteunen zowel onze tweede als derde hypothese: het leven in een etnisch meer diverse buurt en het hebben van burens uit een andere etnische groep verlagen beide, onafhankelijk van elkaar, de kwaliteit van het contact met de burens. Wij gingen nog na of de relatie tussen etnische buurtdiversiteit en de kwaliteit van het contact anders is voor de verschillende etnische groepen wanneer we de relevante interactievariabelen toevoegen. Wij vonden geen significante interactievariabelen (hier niet weergegeven). Dit betekent dat onze uitkomsten geldig zijn voor zowel autochtonen als immigranten, net zoals Putnam vond: etnische diversiteit van buurten verlaagt de kwaliteit van het contact met de burens voor alle groepen.

Tabel 2 Multilevel lineaire regressie ter voorspelling van kwaliteit van contact met iemands burens, $N_{indiv} = 5757$; $N_{postcode} = 291$; $N_{gemeenten} = 13$ (gestandaardiseerde coëfficiënten, standaardfouten tussen haakjes).

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Herfindahl-index van etnische diversiteit	-0,095*** (0,011)	-0,095*** (0,011)	-0,072*** (0,011)	-0,062** (0,022)	-0,067** (0,022)	-0,068** (0,022)
autochtoon		ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Turk		0,004 (0,006)	0,043*** (0,009)	0,043*** (0,009)	0,043*** (0,009)	0,077*** (0,010)
Marokkaan		-0,006 (0,006)	0,031*** (0,009)	0,031*** (0,009)	0,030*** (0,009)	0,068*** (0,009)
Surinamer		-0,013* (0,006)	0,008 (0,006)	0,007 (0,006)	0,007 (0,006)	0,044*** (0,007)
Antilliaan		-0,029*** (0,006)	0,004 (0,007)	0,003 (0,007)	0,003 (0,007)	0,047*** (0,008)
tweede generatie		-0,026*** (0,007)	-0,018* (0,007)	-0,017* (0,007)	-0,018* (0,007)	-0,018** (0,007)
vrouw			0,001 (0,004)	0,001 (0,004)	0,001 (0,004)	-0,001 (0,004)
leeftijd			0,092*** (0,012)	0,093*** (0,012)	0,094*** (0,012)	0,095*** (0,011)
getrouwd			0,023*** (0,005)	0,022*** (0,005)	0,022*** (0,005)	0,021*** (0,005)
primair onderwijs lager middelbaar			ref.	ref.	ref.	ref.
hoger middelbaar			0,010 (0,005)	0,010 (0,005)	0,010 (0,005)	0,009 (0,005)
hbo/Universiteit			0,009 (0,006)	0,010 (0,006)	0,010 (0,006)	0,011 (0,006)
geen info over onderwijsniveau			0,004 (0,007)	0,005 (0,007)	0,006 (0,007)	0,007 (0,007)
taalvaardigheid			0,022* (0,011)	0,022* (0,011)	0,022* (0,011)	0,023* (0,011)
Nederlands staatsburger			0,037*** (0,009)	0,037*** (0,009)	0,036*** (0,009)	0,039*** (0,009)
gezinsinkomen			0,004 (0,006)	0,004 (0,006)	0,004 (0,006)	0,005 (0,006)
dummy imputatie gezinsinkomen			0,017 (0,021)	0,017 (0,022)	0,018 (0,022)	0,016 (0,021)
huiseigenaar			-0,002 (0,005)	-0,002 (0,005)	-0,003 (0,005)	-0,003 (0,005)
tevredenheid met financiële situatie			0,024*** (0,005)	0,024*** (0,006)	0,024*** (0,006)	0,024*** (0,006)
in hoger onderwijs (%)			0,009 (0,008)	0,010 (0,008)	0,009 (0,008)	0,011 (0,008)
				-0,001 (0,020)	0,001 (0,021)	0,007 (0,021)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
gemiddelde inkomen per persoon				-0,013 (0,046)	-0,023 (0,046)	-0,007 (0,045)
laag inkomen (%)				0,014 (0,035)	0,022 (0,036)	0,025 (0,036)
bevolkingsdichtheid				-0,029* (0,015)	-0,029 (0,016)	-0,029 (0,015)
ouder dan 65 jaar (%)				-0,012 (0,019)	-0,007 (0,019)	-0,003 (0,019)
gepensioneerden (%)				-0,002 (0,017)	-0,013 (0,019)	-0,014 (0,019)
verhuismobiliteit				-0,004 (0,026)	-0,003 (0,027)	-0,011 (0,026)
Gini-coëfficiënt					-0,014 (0,010)	-0,014 (0,010)
gewelddadige misdaden (%)					-0,003 (0,009)	-0,004 (0,009)
woonachtig in vier grote steden					0,009 (0,008)	0,005 (0,008)
directe buren uit andere etnische groep						-0,047*** (0,005)
constante	0,587*** (0,004)	0,597*** (0,006)	0,493*** (0,014)	0,511*** (0,045)	0,517*** (0,046)	0,508*** (0,045)
log-likelihood	3186,9	3214,3	3293,1	3295,7	3297,5	3343,9

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Bron: SPVA, 1998, CBS

Vertrouwen in de buurt

In tabel 3 presenteren wij de uitkomsten van een vergelijkbare reeks multilevel analyses, maar nu met vertrouwen in de buurt als afhankelijke variabele. Model 1 toont een negatieve relatie tussen etnische diversiteit in de buurt en vertrouwen in de buurt. Model 2 laat zien dat eerstegeneratie Turken hun buurt meer vertrouwen dan autochtonen, maar dat Antillianen en tweedegeneratie immigranten (behalve de Turken) dat minder doen. Na controle voor de overige individuele kenmerken in model 3 hebben Turken nog steeds meer vertrouwen in hun buurt dan autochtonen en tweedegeneratie immigranten (behalve de Turken) nog steeds minder. Het verband tussen etnische diversiteit in de buurt en vertrouwen in de buurt is ook nog steeds negatief en significant. Bovendien hebben respondenten met een hbo of universitaire opleiding minder vertrouwen in hun buurt dan lager opgeleiden. Net als bij contact met de burens, hebben oudere respondenten, getrouwden en huiseigenaren meer vertrouwen in hun buurt. In de modellen 4 en 5 worden buurt- en gemeentekenmerken toegevoegd. Hoewel bijna geen van deze kenmerken significant is

(op bevolkingsdichtheid na) is het effect van etnische diversiteit niet meer significant, waarschijnlijk door de samenhang met andere buurtkenmerken. In model 6 voegen wij de etniciteit van de directe burens toe. Zoals verwacht hangt het hebben van burens met een andere etnische afkomst negatief samen met het vertrouwen in de buurt. Net als eerder hebben wij getest met interactievariabelen, of deze negatieve samenhang verschilt tussen de etnische groepen. Dat blijkt niet het geval te zijn (resultaten hier niet getoond): de relatie tussen etnische diversiteit en vertrouwen in de buurt is dezelfde voor immigranten en autochtonen. Ook is er geen significante interactie tussen de Herfindahl-index en de etniciteit van burens op het terrein van vertrouwen in de buurt.

Model 7 is een opgeschoond model met alleen de significante variabelen: etnische diversiteit van buurt, bevolkingsdichtheid en de andere etnische herkomst van de directe burens verlagen het vertrouwen in de buurt, terwijl een Turkse respondent, een hogere leeftijd, het getrouwd zijn en huiseigenaarschap dat vertrouwen juist verhogen.

Tabel 3 Multilevel lineaire regressie ter voorspelling van vertrouwen in de buurt, $N_{indiv} = 5757$; $N_{postcode} = 291$; $N_{gemeenten} = 13$ (gestandaardiseerde coëfficiënten, standaardfouten tussen haakjes).

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Herfindahl-index van etnische diversiteit	–	–	–	–0,044 (0,029)	–0,048 (0,030)	–0,049 (0,030)	– 0,063*** (0,018)
autochtoon		ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Turk		0,024** (0,008)	0,045*** (0,012)	0,045*** (0,012)	0,045*** (0,012)	0,065*** (0,012)	0,034*** (0,006)
Marokkaan		–0,012 (0,008)	0,007 (0,011)	0,007 (0,011)	0,007 (0,011)	0,029* (0,012)	
Surinamer		–0,013 (0,007)	0,008 (0,008)	0,007 (0,008)	0,007 (0,008)	0,029** (0,009)	
Antilliaan		–0,031*** (0,008)	0,006 (0,009)	0,006 (0,009)	0,006 (0,009)	0,032** (0,011)	
tweede generatie		–0,020* (0,008)	0,002 (0,009)	0,003 (0,009)	0,003 (0,009)	0,002 (0,009)	
vrouw			0,005 (0,005)	0,004 (0,005)	0,003 (0,005)	0,003 (0,005)	
leeftijd			0,103*** (0,015)	0,102*** (0,015)	0,101*** (0,015)	0,102*** (0,015)	0,098*** (0,013)
getrouwd			0,038*** (0,006)	0,037*** (0,006)	0,037*** (0,006)	0,036*** (0,006)	0,034*** (0,005)
primair onderwijs			ref.	ref.	ref.	ref.	
lager middelbaar			–0,009 (0,007)	–0,009 (0,007)	–0,009 (0,007)	–0,010 (0,007)	
hoger middelbaar			–0,014 (0,007)	–0,014 (0,007)	–0,014 (0,007)	–0,014 (0,007)	

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
hbo/universiteit		-0,020*	-0,018*	-0,018*	-0,018*		
		(0,009)	(0,009)	(0,009)	(0,009)		
geen informatie over onderwijs-niveau		0,019	0,019	0,019	0,019		
		(0,014)	(0,014)	(0,014)	(0,014)		
taalvaardigheid		0,030**	0,029*	0,029*	0,031**		
		(0,011)	(0,011)	(0,012)	(0,011)		
Nederlands staatsburger		-0,008	-0,008	-0,009	-0,008		
		(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)		
gezinsinkomen		-0,002	-0,004	-0,003	-0,004		
		(0,027)	(0,028)	(0,028)	(0,028)		
dummy imputatie gezinsinkomen		0,007	0,006	0,006	0,006		
		(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)		
huiseigenaar		0,047***	0,047***	0,048***	0,048***	0,045***	
		(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,006)	
tevredenheid met financiële situatie		0,008	0,009	0,008	0,009		
		(0,010)	(0,010)	(0,010)	(0,010)		
in hoger onderwijs (%)			0,015	0,021	0,024		
			(0,028)	(0,029)	(0,029)		
gemiddelde inkomen per persoon			-0,026	-0,022	-0,015		
			(0,061)	(0,061)	(0,061)		
laag inkomen (%)			-0,027	-0,029	-0,028		
			(0,046)	(0,049)	(0,049)		
bevolkingsdichtheid			-0,043*	-0,046*	-0,047*	-0,055**	
			(0,020)	(0,022)	(0,022)	(0,018)	
ouder dan 65 jaar (%)			0,025	0,020	0,022		
			(0,025)	(0,026)	(0,026)		
gepensioneerden (%)			-0,018	-0,012	-0,012		
			(0,023)	(0,026)	(0,026)		
verhuismobiliteit			-0,022	-0,028	-0,032		
			(0,036)	(0,037)	(0,037)		
Gini-coëfficiënt				-0,000	-0,000		
				(0,013)	(0,013)		
gewelddadige misdaden (%)				0,011	0,010		
				(0,012)	(0,013)		
woonachtig in vier grote steden				-0,004	-0,006		
				(0,012)	(0,012)		
directe burens uit andere etnische groep					-0,027***	-0,016**	
					(0,006)	(0,005)	
constante	0,592***	0,599***	0,515***	0,590***	0,586***	0,582***	0,578***
	(0,006)	(0,008)	(0,018)	(0,061)	(0,062)	(0,062)	(0,013)
log-likelihood	1738,2	1768,1	1865,5	1870,4	1870,8	1880,4	1865,6

* p < 0,05; ** p < 0,01; ***, p < 0,001

Bron: SPVA 1998, CBS

Interetnisch vertrouwen

In tabel 3 komen de multilevel analyses met interetnisch vertrouwen als afhankelijke variabele aan de orde. Model 1 toont een negatieve relatie tussen etnische diversiteit in buurten en interetnisch vertrouwen. Model 2 laat zien dat Surinamers en Antillianen, maar ook tweedegeratie immigranten een groter interetnisch vertrouwen hebben dan autochtonen of eerstegeratie immigranten. Na toevoeging van de individuele kenmerken (die allemaal het gebruikelijke effect hebben op interetnisch vertrouwen) is het negatieve effect van etnische diversiteit van buurten niet meer significant. Dat resultaat is opmerkelijk, maar het blijft insignificant, ook na toevoeging van de kenmerken van het postcodegebied en de gemeenten. Het hebben van burens met een andere etnische afkomst dan de eigen verhoogt het interetnisch vertrouwen, laat model 6 zien. Ook hier hebben wij met interactievariabelen nagegaan, of de relatie tussen etnische diversiteit en interetnisch vertrouwen verschillend is voor de etnische groepen. Dat bleek niet het geval (hier niet getoond): de relatie tussen etnische diversiteit en interetnisch vertrouwen is dezelfde voor immigranten en autochtonen. Ook is er geen significante interactie tussen de Herfindahl-index en de etniciteit van burens op het terrein van interetnisch vertrouwen.

Onze resultaten laten zien dat kwaliteit van contact met de burens en vertrouwen in de buurt niet hetzelfde zijn als interetnisch vertrouwen. De eerste twee hangen negatief samen met etnische diversiteit van buurten en burens, terwijl de laatstgenoemde juist positief samenhangt met etnisch andere burens.

Tabel 4. Multilevel lineaire regressie ter voorspelling van interetnisch vertrouwen, $N_{indiv} = 5757$; $N_{postcode} = 291$; $N_{gemeenten} = 13$ (gestandaardiseerde coëfficiënten, standaardfouten tussen haakjes).

	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5	model 6
Herfindahl-index van etnische diversiteit	-0,115*** (0,029)	-0,052* (0,021)	-0,031 (0,020)	0,007 (0,038)	0,013 (0,039)	0,015 (0,039)
autochtoon		ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Turk		-0,121*** (0,010)	0,021 (0,014)	0,023 (0,014)	0,022 (0,014)	-0,003 (0,015)
Marokkaan		-0,109*** (0,010)	0,029* (0,014)	0,030* (0,014)	0,029* (0,014)	0,002 (0,015)
Surinamer		0,156*** (0,009)	0,187*** (0,010)	0,187*** (0,010)	0,188*** (0,010)	0,161*** (0,011)
Antilliaan		0,191*** (0,010)	0,222*** (0,011)	0,223*** (0,011)	0,223*** (0,011)	0,191*** (0,013)
tweede generatie		0,049*** (0,010)	-0,007 (0,011)	-0,008 (0,011)	-0,008 (0,011)	-0,007 (0,011)
vrouw			0,010 (0,007)	0,010 (0,007)	0,010 (0,007)	0,011 (0,007)
leeftijd			-0,024 (0,018)	-0,027 (0,018)	-0,026 (0,018)	-0,028 (0,018)

	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5	model 6
getrouwd			-0,035*** (0,007)	-0,034*** (0,007)	-0,034*** (0,007)	-0,033*** (0,007)
primair onderwijs			ref.	ref.	ref.	ref.
lager middelbaar			0,021* (0,008)	0,021* (0,008)	0,021* (0,008)	0,022** (0,008)
hoger middelbaar			0,041*** (0,009)	0,039*** (0,009)	0,040*** (0,009)	0,039*** (0,009)
hbo/universiteit			0,074*** (0,010)	0,070*** (0,011)	0,069*** (0,011)	0,068*** (0,011)
geen info over onderwijsniveau			0,009 (0,017)	0,008 (0,017)	0,008 (0,017)	0,008 (0,017)
taalvaardigheid			0,130*** (0,014)	0,129*** (0,014)	0,130*** (0,014)	0,128*** (0,014)
Nederlands staatsburger			0,040*** (0,009)	0,041*** (0,009)	0,041*** (0,009)	0,040*** (0,009)
gezinsinkomen			0,016 (0,033)	0,011 (0,034)	0,010 (0,034)	0,011 (0,034)
dummy imputatie gezinsinkomen			-0,046*** (0,008)	-0,046*** (0,008)	-0,047*** (0,008)	-0,046*** (0,008)
huiseigenaar			0,012 (0,009)	0,013 (0,009)	0,012 (0,009)	0,012 (0,009)
tevredenheid met financiële situatie			0,004 (0,012)	0,003 (0,012)	0,003 (0,012)	0,002 (0,012)
in hoger onderwijs (%)				0,026 (0,036)	0,002 (0,038)	-0,002 (0,038)
gemiddelde inkomen per persoon				0,153* (0,077)	0,145 (0,077)	0,136 (0,077)
percentage laag inkomen				0,010 (0,060)	0,032 (0,063)	0,032 (0,063)
bevolkingsdichtheid				-0,018 (0,026)	-0,020 (0,028)	-0,019 (0,028)
ouder dan 65 jaar (%)				-0,043 (0,032)	-0,035 (0,034)	-0,037 (0,034)
gepensioneerden (%)				0,013 (0,030)	-0,006 (0,033)	-0,007 (0,033)
verhuismobiliteit				-0,053 (0,047)	-0,043 (0,048)	-0,037 (0,048)
Gini-coëfficiënt					0,020 (0,017)	0,020 (0,017)
gewelddadige misdaden (%)					-0,033* (0,016)	-0,032* (0,016)
woonachtig in vier grote steden					0,021 (0,015)	0,023 (0,015)
directe buren uit andere etnische groep						0,034*** (0,008)

	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5	model 6
constante	0,687*** (0,011)	0,675*** (0,011)	0,492*** (0,022)	0,454*** (0,077)	0,449*** (0,079)	0,454*** (0,079)
log-likelihood	-210,7	561,2	736,2	741,2	743,6	753,6

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001

Bron: SPVA 1998, CBS

De etniciteit van de burens

In tabel 5 testen wij de laatste schakel in ons conceptueel model: de relatie tussen etnische diversiteit van buurten en de etnische diversiteit van burens. In tegenstelling tot eerdere modellen gebruiken wij nu logistische regressie, waarbij parameters hoger dan 1,0 aangeven dat de score op de afhankelijke variabele omhooggaat als de score op de onafhankelijke variabelen ook omhooggaat, terwijl parameters die lager dan 1,0 zijn aangeven dat de score op de afhankelijke variabele omlaaggaat als de score op de onafhankelijke variabelen omhooggaat. Wel wordt deze logistische regressie multilevel geanalyseerd.

In het eerste model zien wij dat het leven in etnisch meer diverse buurten de kans op het hebben van etnisch andere burens verhoogt. Maar in model 2 zien wij dat deze relatie volledig verklaard kan worden uit het behoren tot een van de vier immigrantengroepen. Onafhankelijk van de etnische diversiteit van buurten hebben immigranten een veel grotere kans om naast burens te wonen met een andere etnische herkomst dan die van henzelf. Merk op dat dit niet betekent dat immigranten een grotere kans hebben naast een autochtoon te wonen. Het betekent alleen dat immigranten van een bepaalde etnische groep minder vaak naast burens met dezelfde etnische herkomst wonen dan autochtonen. Het betekent dus ook dat autochtonen een veel grotere kans hebben om naast autochtonen te wonen, zelfs in etnisch diverse buurten, dan immigranten. Als wij echter in model 3 de resterende individuele kenmerken toevoegen, krijgt etnische diversiteit van buurten een negatief en significant effect op de etnische diversiteit van burens. Vervolgens wordt het effect van etnische diversiteit van buurten op het hebben van burens afkomstig uit een andere etnische groep weer insignificant, als buurt- en gemeentekenmerken, met name 'verhuismobiliteit', aan de vergelijking worden toegevoegd. Deze resultaten ondersteunen gedeeltelijk onze derde hypothese: het leven in etnisch diverse buurten verhoogt de kans op het hebben van burens afkomstig uit een andere etnische groep dan de eigen, maar dit is alleen waar voor de autochtonen. Wij hebben deze analyse ook alleen voor de autochtonen gedaan. Voor hen verhoogt etnische diversiteit in buurten (ook met alle controles) de kans op het hebben van burens met een niet-autochtone achtergrond. Gegeven de sterke effecten van het hebben van etnisch diverse burens op vertrouwen in burens en kwaliteit van het contact met de directe burens, betekent deze gedeeltelijke bevestiging van onze derde hypothese dat een deel van het effect van etnisch diverse omgeving op sociaal vertrouwen verloopt via de etnische diversiteit van de directe burens.

Tabel 5. Multilevel logistische regressie ter voorspelling van directe buur met een andere etniciteit, $N_{indiv} = 5757$; $N_{postcode} = 291$; $N_{gemeenten} = 13$ (odds ratio's, standaardfouten tussen haakjes).

	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5
Herfindahl-index van etnische diversiteit	1,760* (0,390)	0,104*** (0,030)	0,116*** (0,034)	0,481 (0,259)	0,880 (0,480)
<i>autochtoon</i>		<i>ref.</i>	<i>ref.</i>	<i>ref.</i>	<i>ref.</i>
Turk		77,332*** (13,248)	123,349*** (26,767)	122,158*** (26,575)	121,804*** (26,432)
Marokkaan		117,938*** (20,654)	174,844*** (37,688)	173,787*** (37,505)	175,130*** (37,704)
Surinamer		136,959*** (23,587)	167,230*** (30,309)	166,820*** (30,232)	168,006*** (30,414)
Antilliaan		523,427*** (109,169)	667,725*** (149,223)	674,714*** (150,834)	681,382*** (152,252)
tweede generatie		1,037 (0,135)	0,958 (0,135)	0,948 (0,134)	0,957 (0,135)
vrouw			0,745** (0,067)	0,736*** (0,067)	0,745** (0,067)
leeftijd			1,420 (0,363)	1,363 (0,349)	1,394 (0,357)
getrouwd			0,793* (0,077)	0,794* (0,077)	0,798* (0,077)
<i>primair onderwijs</i>			<i>ref.</i>	<i>ref.</i>	<i>ref.</i>
lager middelbaar			0,912 (0,098)	0,913 (0,099)	0,909 (0,098)
hoger middelbaar			1,145 (0,132)	1,133 (0,130)	1,129 (0,130)
hbo/universiteit			1,433* (0,222)	1,399* (0,218)	1,397* (0,217)
geen info over onderwijsniveau			1,185 (0,279)	1,192 (0,280)	1,207 (0,284)
taalvaardigheid			1,423* (0,242)	1,409* (0,239)	1,437* (0,244)
Nederlands staatsburger			1,068 (0,109)	1,067 (0,109)	1,077 (0,110)
gezinsinkomen			0,834 (0,397)	0,812 (0,386)	0,799 (0,379)
dummy imputatie gezinsinkomen			0,974 (0,104)	0,967 (0,103)	0,958 (0,102)
huiseigenaar			1,055 (0,132)	1,087 (0,139)	1,107 (0,142)
tevredenheid met financiële situatie			1,228 (0,200)	1,217 (0,198)	1,224 (0,199)
in hoger onderwijs (%)				2,878* (1,495)	2,684 (1,416)

	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5
gemiddelde inkomen per persoon				8,901 (10,209)	11,541* (12,842)
leeftijd laag inkomen (%)				2,604 (2,187)	1,308 (1,112)
bevolkingsdichtheid				0,626 (0,220)	0,902 (0,328)
ouder dan 65 jaar (%)				1,388 (0,651)	1,631 (0,779)
gepensioneerden (%)				0,653 (0,272)	0,886 (0,400)
verhuismobiliteit				0,204** (0,126)	0,273* (0,168)
Gini-coëfficiënt					1,213 (0,294)
gewelddadige misdaden (%)					0,819 (0,177)
woonachtig in vier grote steden					0,620* (0,127)
constante	2,097*** (0,179)	0,018*** (0,003)	0,011*** (0,003)	0,007*** (0,007)	0,009*** (0,010)
log-likelihood	-3734,4	-2458,8	-2439,9	-2432,2	-2425,0

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Bron: SPVA 1998, CBS

Discussie

De eerste conclusie naar aanleiding van onze analyse is dat de bevinding van Putnam (2007) – dat etnische diversiteit solidariteit en sociaal kapitaal verkleint – ook opgaat voor Europa. De veronderstelling van Giddens (2007), dat geschikte data niet beschikbaar zijn in Europa is onjuist. De data die nodig zijn om de bevinding te testen zijn wel beschikbaar, maar vaak buiten het bereik van onafhankelijke sociale wetenschappers als gevolg van de striktere Europese privacywetgeving. Bovendien bestaat er onder Europese sociale wetenschappers een grotere terughoudendheid om publiekelijk politiek incorrecte onderwerpen te onderzoeken, of niet-modieuze antwoorden te geven. Zo kan de vraag gesteld worden waarom het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) deze toets van Putnam's bevinding niet heeft uitgevoerd met zijn 'eigen' SPVA-data.

De tweede en belangrijker conclusie is dat Putnam's bevinding voor de VS over het negatieve effect van etnisch diverse buurten op sociaal vertrouwen ook opgaat voor Europese welvaartsstaten, zoals Nederland. Putnam's resultaten zijn dus niet uniek voor immigrantensamenlevingen zoals VS, Canada of Australië (Leigh, 2006). In ieder geval op de korte termijn bestaat er een

negatieve relatie tussen etnische diversiteit van buurten en burensamenleving aan de ene kant en kwaliteit van het contact met burensamenleving en vertrouwen in de buurt aan de andere kant. Deze relatie kan niet verklaard worden door de overige kenmerken van de respondenten, de buurten of de gemeenten waar zij leven. Ook menen wij dat onze uitkomsten ook opgaan voor andere Europese samenlevingen: Nederland is geen uitzondering in Europa. De positie van immigranten in Nederland is niet buitengewoon goed of slecht in vergelijking met die van overeenkomstige immigranten in andere Europese landen (Fleischmann & Dronkers, 2008; Heath & Cheung, 2007). Er is daarom geen reden te veronderstellen dat onze resultaten niet geldig zijn voor andere Europese landen.

De kwaliteit van het contact met burensamenleving en het vertrouwen in de buurt is echter iets anders dan het vertrouwen in andere etnische groepen dan de eigen. Individueel vertrouwen in burensamenleving en buurt correleert niet significant met inter-etnisch vertrouwen. Dit komt terug in onze uitkomsten: etnische diversiteit heeft geen significante samenhang met inter-etnisch vertrouwen en hetzelfde geldt voor de etnische diversiteit van de burensamenleving. Integendeel, zoals de 'intergroepentheorie' voorspelt, verhoogt het hebben van burensamenleving van een andere etnische groep het inter-etnisch vertrouwen.

Europese elites vinden het vaak moeilijk een onderscheid te maken tussen deze verschillende vormen van vertrouwen en dus gooien ze die op een hoop: racisme. Als gevolg daarvan ontkennen ze klachten over de negatieve gevolgen van etnische diversiteit op de kwaliteit van buurten of ze noemen het racisme. Deze ontkenning of herinterpretatie van deze negatieve gevolgen van etnische diversiteit op foute gronden (racisme) kan de teleurstelling van autochtonen in etnisch diverse buurten in de gevestigde partijen verklaren evenals hun neiging extreme partijen te stemmen.

Een andere interessante conclusie uit onze analyses kan zijn dat beleid gericht op het bevorderen van etnisch diverse buurten met het oog op het bevorderen van etnische integratie in de samenleving een onbedoeld tegengesteld gevolg kan hebben: de afname van het sociaal vertrouwen in deze wijken (vergelijk Musterd, 2003). Daar komt nog bij dat het wonen in etnisch diverse buurten ook de kans vergroot dat immigranten burensamenleving van een andere etnische groep hebben. Alle etnische groepen hebben in etnisch diverse buurten een grotere kans op burensamenleving uit een andere etnische groep.

De verklaring van deze uitkomsten kan liggen in het grote belang van 'bridging' sociaal kapitaal, juist in etnisch diverse buurten in combinatie met de hogere kosten bij het vormen van 'bridging' sociaal kapitaal. Een daarmee verbonden verklaring kan zijn dat de taaldiversiteit in etnisch diverse wijken groter is dan in andere wijken, wat de vorming van 'bridging' sociaal kapitaal moeilijker maakt en dus het sociaal vertrouwen verlaagt (Leigh, 2006). Een verwante redenering is mogelijk over de grotere religieuze diversiteit in etnisch diverse wijken. In een vervolganalyse hopen wij hierop terug te komen.

Noot

- * Bram Lancee en Jaap Dronkers zijn beiden verbonden aan het Europees Universitair Instituut bij Florence (Italië). Bram Lancee werkt daar aan zijn proefschrift over de economische opbrengst van bonding en bridging sociaal kapitaal voor immigranten in Nederland en Duitsland. Jaap Dronkers is daar hoogleraar sociale stratificatie en ongelijkheid.
1. De Engelse versie van dit artikel verschijnt in M. Hooghe (red.) (2009), *Social capital and social cohesion. interdisciplinary theoretical perspectives*. Brussel: Koninklijke Academie van Wetenschappen, waarin de opvraagbare appendix wel is opgenomen. Correspondentie: bram.lancee@eui.eu
 2. Leigh (2006) voerde ook een vergelijkbare analyse uit, maar met Australische data. Hij vindt vergelijkbare resultaten als Putnam, maar hij vindt ook dat het effect van taaldiversiteit in buurten krachtiger is dat dat van etnische diversiteit in buurten. In een vervolg op dit artikel zullen wij deze verklaring proberen te toetsen.
 3. Wij konden niet anders, via het CBS zijn niet alle relevante contextgegevens beschikbaar op viercijferig postcodeniveau. De gegevens zijn echter wel op buurniveau via het CBS beschikbaar, voor onderzoekers van buiten de overheid.
 4. Deze schaalkenmerken worden uitvoerig beschreven in een appendix die bij de auteurs te verkrijgen is.
 5. Gecodeerd op een vier-puntsschaal; de precieze bewoording van het item luidt: 'wat is uw oordeel over uw inkomen/gezinsinkomen? Is het meer dan genoeg, genoeg, te weinig of veel te weinig om van te leven?'
 6. De taalitems zijn niet gevraagd aan de autochtone respondenten, omdat het Nederlands hun moedertaal is. Wij hebben daarom de autochtonen de hoogste score op deze schaal gegeven. Meer informatie over de constructie van deze taalvaardigheidschaal is beschikbaar in de opvraagbare appendix.
 7. www.cbs.nl
 8. Putnam berekent een index van etnische homogeniteit. Omdat het onderwerp echter eerder de diversiteit dan de homogeniteit is, geven wij er de voorkeur aan een index van etnische diversiteit te gebruiken, die gelijk is aan de Herfindahl-index zoals gebruikt door Putnam, maar vermenigvuldigd met -1 . De Herfindahl-index van etnische diversiteit is als volgt berekend: $-(\text{percentage etnische groep } 1)^2 + (\text{percentage etnische groep } 2)^2 + \dots + (\text{percentage etnische groep } n)^2$. De volgende etnische groepen werden onderscheiden: Turken, Marokkanen, Antillianen, Surinamers, andere niet-westerse immigranten, westerse immigranten, autochtonen.
 9. Beschikbaar bij de auteurs.
 10. Het aantal verhuizende personen is berekend als het aantal personen per 1000 inwoners in de buurt die uit of naar de buurt verhuisden gedurende het afgelopen jaar. Dit aantal bestaat uit het aantal intra-buurtbewegingen, plus de helft van de som van de buurtverlaters, plus de helft van de som van de binnenkomers in die buurt in dat afgelopen jaar.
 11. De Gini-coëfficiënt is niet beschikbaar op buurniveau en daarom gebruiken wij die op gemeenteniveau.
 12. Dit percentage van gewelddadige misdrijven is uitgedrukt als fractie van de totale populatie van die gemeente.
 13. Ook hebben wij door het toevoegen van interactievariabelen tussen etnische diversiteit en deze grote steden dummy nagegaan of de relatie tussen etnische diversiteit en sociaal vertrouwen verschillend is voor de vier grote steden of de andere gemeenten. Deze interacties bleken niet significant en dus zijn onze uitkomsten geldig voor alle gemeenten.
 14. Slechts 512 van de 4614 immigranten zijn tweedegeneratie immigranten.

Literatuur

- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2000). Participation in heterogeneous communities. *The Quarterly Journal of Economics* 115(3), 847-858.
- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2002). Who trusts others? *Journal of Public Economics* 85(2), 207-234.
- Allen, J., & Cars, G. (2001). Multiculturalism and governing neighbourhoods. *Urban Studies*, 38(12), 2195-2209.
- Allport, G.W. (1979). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Bodygendrot, S., & Martiniello, M. (2000). *Minorities in European cities: the dynamics of social integration and social exclusion at the neighbourhood level*. London: Macmillan.
- Bogardus, E.S. (1933). A social distance scale. *Sociological Social Research* 17(1), 265-271.
- Brisson, D.S., & Usher, C.L. (2007). The effects of informal neighborhood bonding social capital and neighborhood context on homeownership for families living in poverty. *Journal of Urban Affairs* 29(1), 65-75.
- Dagevos, J., & Ode, A. (2003). *Minderheden in Amsterdam. Contacten, concentratie en integratie*. Amsterdam: SISWO.
- Dekker, K. (2007). Social capital, neighbourhood attachment and participation in distressed urban areas. a case study in the Hague and Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies* 22(3), 355-379.
- Esping-Anderson, G., & Gallie, D. (Eds.). (2002). *Why we need a welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Fennema, M. & Tillie, J. (1999). Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 25(4), 703-726.
- Fleischmann, F. & Dronkers, J. (2008). De sociaaleconomische integratie van immigranten in de EU. Een analyse van de effecten van bestemmings- en herkomstlanden op de eerste en tweede generatie. *Sociologie* 4, 2-37.
- Gesthuizen, M., Meer, T. van der, & Scheepers, P. (in druk). Ethnic diversity and social capital in Europe: tests of Putnam's thesis in European countries. *Scandinavian Political Studies*.
- Giddens, A. (2007). Doubting diversity's value. *Foreign Policy* (November/December), 86-88.
- Granovetter, M. (1995). *Getting a job. A study of contacts and careers* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Harell, A., & Stolle, D. (in press). Reconciling diversity and community? Defining social cohesion in developed democracies. In M. Hooghe (Ed.), *Social capital and social cohesion. interdisciplinary theoretical perspectives*. Brussels: Royal Academy of Sciences.
- Heath, A.F. & Cheung, S.Y. (red). (2007). *Unequal Chances. Ethnic minorities in western labour markets*. Oxford: Oxford University Press.
- Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., & Trappers, A. (2006). *Ethnic diversity, trust and ethnocentrism and Europe. A multilevel analysis of 21 countries*. Paper gepresenteerd tijdens 'Annual Meeting of the Political Science Association', Philadelphia, 31 Augustus- 3 September 2006.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2007). Confined contact: residential segregation and ethnic bridges in the Netherlands. *Urban Studies* 44(5), 997-1017.
- Lancee, B. (2008). *The economic returns of immigrants' bonding and bridging social capital. The case of the Netherlands*, Paper gepresenteerd tijdens 103rd Annual Meeting American Sociological Association, Boston, 1-4 Augustus 2008.
- Leigh, A. (2006). Trust, inequality and ethnic heterogeneity. *The Economic Record* 82(258), 268-280.
- Letki, N. (2008). Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in British neighbourhoods. *Political Studies* 56(1), 99-126.
- Lin, N. (1999). Social networks and status attainment. *Annual Review of Sociology* 25, 467-487.
- Martens, E.P. (1999). *Minderheden in beeld, SPVA-98*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO).
- Murie, A., & Musterd, S. (2004). Social exclusion and opportunity structures in European cities and neighbourhoods. *Urban Studies* 41(8), 1441-1459.
- Musterd, S. (2003). Segregation and integration: a contested relationship. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29(4), 623-641.
- Parsons, C.A., & Smeeding, T.M. (red.) (2006). *Immigration and the transformation of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pettigrew, T. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology* 49, 65-85.
- Pooritinga, W. (2006). Social relations or social capital? Individual and community health effects of bonding social capital. *Social Science and Medicine* 63, 255-270.
- Portes, A. (2000). The two meanings of social capital. *Sociological Forums* 15(1), 1-12.
- Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte prize lecture. *Scandinavian Political Studies* 30(2), 137-174.
- Snijders, T.A.B., & Bosker, R. (1999). *Multilevel analysis. An introduction to basic and advanced multilevel modeling*. Londen: Sage Publications.
- Stolle, D., Soraka, S., & Johnston, R. (2008). When does diversity erode trust? Neighborhood diversity, interpersonal trust and the mediating effect of social interactions. *Political Studies* 56, 57-75.
- Voas, D., Crockett, A., & Olson, D.V.A. (2002). Religious pluralism and participation: why previous research is wrong. *American Sociological Review* 67(2), 212-230.
- Wittebrood, K., & Dijk, T. van (2007). *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en de veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.